

В І Д Г У К
офіційного опонента
на дисертацію Рибак Оксани Степанівни
«Культурно-ціннісні орієнтації студентів із різним рівнем етнічної
ідентичності», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук із спеціальності
19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Становлення особистості є доволі складним процесом. Одним із механізмів, що його здійснює, є ідентифікація та самоідентифікація особистості, забезпечуючи самоаналіз місця людини в системі її ставлень та відношень. Ідентифікація є процесом формування почуття спільності, тотожності (проте, не абсолютної), що ґрунтується на важливих для особистості ознаках. Серед таких, спільні політичні, економічні, духовно-ідеологічні (світоглядні позиції, релігійно-конфесійна приналежність) інтереси, національна спільність культури, мови, етнічні особливості, субкультура (спільність моральних, мовних норм). Самоідентифікація сприяє визначенню образу себе, своїх моральних орієнтирів та цінностей, які впливають на власну поведінку та прийняття рішень. Важливою особливістю є те, що вказані ознаки ідентифікації та самоідентифікації виступають смисложиттєвими факторами способу життя, менталітету тощо.

Як засвідчують суспільно-політичні події останніх 10-15 років етнічна ідентичність з-поміж інших стає засадничою у визначенні пріоритетів світогляду громадян нашої країни, визначає їхнє місце в системі внутрішньополітичного життя. Особливо коли йдеться про таку її детермінанту як система цінностей і смислів. А від рівня сформованості її у молодих людей залежатиме перспектива розвитку України як самостійного суб'єкта європейських і світових процесів. Це зумовлено, як слушно констатує Оксана Степанівна, з одного боку, включенням молодих людей у полікультурне освітнє середовище, а з іншого – зростанням усвідомлення соціокультурної неповторності й окремішності буття своєї спільноти, що передбачає активізацію процесу становлення етнічної ідентичності та ціннісної зрілості молоді (с. 15).

З огляду на зміст представлених до захисту Оксаною Степанівною результатів, дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів із різним рівнем

етнічної ідентичності є на часі. Це підтверджує і схильність громадян нашої країни змінювати свої уподобання залежно від рівня отриманих обіцянок задовільнити їхні очікування.

Тема дисертації «Культурно-ціннісні орієнтації студентів із різним рівнем етнічної ідентичності», її об'єкт, предмет, мета та завдання відповідають спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 13(12) від 30 грудня 2015 р.) і узгоджена бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 30 червня 2020 року).

Рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані в дисертаційній роботі Рибак Оксани Степанівни, є високим та базується на ґрунтовному аналізі наукових джерел, всебічному викладенні матеріалу дослідження з використанням методів аналізу та синтезу, логічного обґрунтування матеріалу. Достатньою є й джерельна база дослідження, що налічує 233 найменування (із них 133 іноземними мовами – англійською та польською). Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки, основна частина дисертації викладена на 153 сторінках. Текст дисертації містить 28 рисунків і 15 таблиць. Додатки розміщено на 40 сторінках. Зміст вступу відповідає чинним вимогам.

О.С. Рибак рівною мірою враховує і вітчизняні, і зарубіжні розробки, не піддаючись популярному сьогодні епігонству зречення від багатючих традицій вітчизняної психології. Проаналізувавши достатню кількість літератури з питань цінностей, ціннісних орієнтацій та їх детермінацій, спираючись на модель культурно-ціннісних орієнтацій Ф.Клакхона і Ф.Стродбека, дослідниця дефінує (формулює) власне бачення поняття «культурно-ціннісні орієнтації». Те ж саме стосується теоретичного аналізу поняття етносу та ідентичності. Зрештою, ці дві конструкції авторка поєднує у теоретичній моделі взаємозв'язку культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості (с.54). Саме вона стала засадничою для організації емпіричної частини дослідження.

Емпірична частина дослідження виконана на високому науковому рівні з використанням сучасних методів. Обґрунтовано теоретико-методичні засади

дослідження особливостей культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді з різним рівнем етнічної ідентичності та розкрито особливості прояву цих орієнтацій і сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних.

Використані дослідницею психодіагностичні методики, які сукупно містять сімдесят сім шкал, дали змогу комплексно дослідити культурно-ціннісні орієнтації студентів із різним рівнем етнічної ідентичності. Психодіагностичний інструментарій може становити методичну основу подальших досліджень етнічної ідентичності та ціннісних орієнтацій особистості.

Завдяки кластерному аналізу здобувачка поділила досліджуваних на групи, що відрізнялися різною схильністю до «традиційної» та «сучасної», «динамічної» культури. Позаяк у дослідженні взяли участь студенти закладів вищої освіти України, то представленість за статевою ознакою (61,97% – жінки і 38,03 – чоловіки) є очевидною. А залучення до дослідження здобувачів вищої освіти з різних регіонів України свідчить про його кроскультурність. Підтвердився усталений в суспільстві стереотип щодо прихильності певних верств населення (зокрема сільського та невеликих міст) до збереження традицій та цінностей етносу (рис.2.2, с.86).

Позитивним виявився «тест» щодо впливу мови на формування етнічної ідентичності (рис.2.5, с.92). Теза про те, що мовлення є слідом думки, а мова знаком її вираження дістала ще одне емпіричне підтвердження. Окрім цього показано, що етнічна приналежність актуалізується у молодих людей в ситуації складності та невизначеності, яка загрожує їхній (власній) безпеці (с. 102, абзац 2). Ця особливість свідчить про відсутність у молодих людей чітких цілей та світоглядної визначеності. З одного боку, це можна пояснити особливістю віку, з іншого – наслідком різновекторності українського суспільства.

Представлені в дисертації результати є новими стосовно деяких соціально-психологічних процесів. Зокрема показано, що орієнтація молодих людей на соціальну рівність за високого рівня етнічної ідентичності знижує прояв гіперболізації етнічної ідентичності, що може виражатися в етнофанатизмі чи ксенофобії. Тоді як схильність до соціальної ієрархізованості при високому чи

низькому рівні етнічної ідентичності може підвищувати гіперболізованість етнічної ідентичності. Показано, що співмірне існування раціонального і емоційного формує відчуття етнічної ідентичності без прояву етнічної індиферентності.

Слід відзначити і *практичну значущість* дисертації. Як теоретичний, так і емпіричний матеріал буде корисний для удосконалення та оновлення змісту низки навчальних дисциплін. Частина результатів уже впроваджена у психолого-педагогічному циклі дисциплін для підготовки фахівців на філософському факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка (Довідка № 01.10/1813 від 05. 10. 2019), у зміст робочих програм кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка таких навчальних дисциплін як от: «Загальна психологія», «Психологічне консультування» (Довідка №150/16 від 25. 05. 2019), а також у планових науково-методичних семінарах і навчальних курсах «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Етнопсихологія» для студентів Запорізького національного університету (Довідка № 01.10/1813 від 05. 10. 2019)

Отримані здобувачкою результати дослідження презентовані у наукових та наукометричних фахових виданнях у кількості рекомендованій МОН для захисту дисертацій. Йдеться про вісім одноосібних публікацій, із яких 4 (статті) опубліковані у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України і 1 у зарубіжному науковому виданні.

Автореферат дисертації Рибак Оксани Степанівни за змістом є ідентичним основним положенням дисертації та оформлений відповідно до чинних вимог МОН України.

Попри позитивну оцінку наукових результатів дисертації вважаю за необхідне вказати на деякі зауваження та висловити побажання:

1. Здобувачка сформулювала предмет дослідження ідентично темі дисертації. Зазвичай тема формулюється дещо ширше, тоді як предмет дослідження має фокусувати на тому, що саме в цій темі цікавить дослідника (зв'язки, механізми, відношення тощо). Тема «Культурно-ціннісні орієнтації студентів із різним рівнем етнічної ідентичності» може передбачати багатовекторність дослідницьких дій. Наприклад, дослідження їхнього змісту, ієрархії, механізмів функціонування,

природи появи, онтогенезу, вивчення культурно-ціннісних орієнтацій як регуляторів поведінки, як детермінант політичних уподобань, як детермінанти саморозвитку тощо. Слід конкретизувати свої дослідницькі дії. У реферованому описі на с. 2 ви зазначаєте, що «У дисертації подано теоретичне узагальнення та емпіричне вирішення наукової проблеми визначення змісту особливостей взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів». Цим твердженням ви чітко окреслюєте предмет свого дослідження, який у такому формулюванні чи подібному можна було подати у дисертації.

2. На с.56 першого абзацу ви пишете: «Д.О. Леонт'єв вважає, що *особисті цінності* є одночасно і джерелами, і носіями важливих для людини смислів. Із цього випливає, що *ціннісні орієнтації* виступають вагомою психологічною складовою у структурі етнічної ідентичності, механізмом особистісного росту та самоактуалізації». Можливо йдеться про *особистісні* цінності? Адже цитата Д.О. Леонт'єва стосується особистісних цінностей. До того ж не завжди ціннісні орієнтації є особистісними цінностями. Використовуючи одночасно терміни особистісні цінності і ціннісні орієнтації, які дещо семантично різні, не зрозуміло які з них є вагомою психологічною складовою у структурі етнічної ідентичності, чи це стосується їх обох?

3. У першому розділі описано теоретичні засади вивчення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності як психологічних феноменів. Опрацьовано достатню кількість наукових джерел з проблеми дослідження. Проте, представлений у параграфах матеріал не достатньо структурований і систематизований.

4. У роботі зустрічаються деякі семантичні недоречності. Так, наприклад, на с. 32 ви пишете: «... серед функцій, які виконують ціннісні орієнтації, А. В. Бітуєва виокремлює *сенсотворчу* та *регуляційну*». Можливо доречно говорити *сенсотвірну*, а радше *смыслотвірну*, від слова *утворювати*? До того ж *смысл* і *сене* – це дещо семантично різні поняття, які часто подаються як синоніми.

5. Можливо помилково, через поспішність у підготовці дисертації до захисту дослідниця «присвоїла» Запорізькому національному університету ім'я Івана Франка (с. 22). Не уніфіковано написання ініціалів та прізвищ авторів.

Проте, хочу зазначити, що наведені вище зауваження не потрібно розглядати з позиції знецінення результатів дослідження. Дисертація Рибак Оксани Степанівни є цікавою, інформативною та обґрунтованою науковою роботою, що містить всі необхідні елементи, розміщені у визначеній послідовності. Представлене до захисту дослідження відповідає всім необхідним вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015.

З огляду на сказане вважаю, що дисертація «Культурно-ціннісні орієнтації студентів із різним рівнем етнічної ідентичності» є завершеним науковим дослідженням, результати якого доповняють концептуальні положення суб'єктної активності та самоактивності людини. А її автор, Рибак Оксана Степанівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук із спеціальності 19.00.01 – загальна психологія; історія психології.

Офіційний опонент:

**доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

І. М. Галян